

Heemkundegroep



Ullendonc.

Uitgave ter gelegenheid van het eerste  
lustrum Oosteind 1986-1991

## VOORWOORD

Als u dit boekje openslaat en doorleest dan zult u merken dat er weer veel oude herinneringen opgehaald zijn. Herinneringen als ware het gisteren gebeurd.

Er is weer veel aandacht besteed door een groep mensen die veel van hun vrije tijd willen besteden aan het Oosteinds verleden.

Het is heel mooi en zeker zinvol om de oude tijden op deze manier te doen herleven.

De Heemkundegroep "Ulendonc" is er weer in geslaagd om met een tentoonstelling en het uitgeven van een boekje op een uitstekende manier voor de dag te komen. En dat alweer voor de vijfde maal.

Ja de Heemkundegroep "Ulendonc" viert met deze presentatie haar vijfjarig bestaan. De Vereniging Belangen Oosteind feliciteert de Heemkundegroep van harte.

De Heemkundegroep "Ulendonc" is één van de schakels van Vereniging Belangen Oosteind en mede daarom ben ik er trots op dat we in Oosteind een groep als deze hebben. In de vijf jaar dat de Heemkundegroep "Ulendonc" bestaat, hebben zij bewezen dat ze hun naam waardig zijn.

Oosteind, het vroegere Ulendonk, is vermoedelijk ontstaan rond het jaar 1000. Er is dan ook mogelijk wijze nog een lange weg in het verleden te gaan.

Ik wens de Heemkundegroep "Ulendonc" dan ook nog vele actieve jaren toe.

M.M. Meester,  
voorzitter Vereniging Belangen Oosteind.

## VIJF JAAR HEEMKUNDE OP OOSTEIND

Het is een goede suggestie geweest van de toenmalige voorzitter van Vereniging Belangen Oost-eind, de heer C. Gabriëls, om een werkgroep heemkunde op te richten. In de ons omringende gemeenten zijn immers ook heemkundekringen; dus waarom ook niet in Oosteind?

In de voorbije vijf jaren is duidelijk gebleken, dat de inwoners van Oosteind zeer geïnteresseerd zijn in hun historisch verleden. Ook velen van buiten Oosteind tonen ieder jaar hun belangstelling. Dit is gebleken, onder andere door de massale belangstelling bij de jaarlijkse expositie in de maand oktober. Ook het bij de tentoonstelling behorende boekje oogst veel waardering.

Dit jaar, het vijfde, is er opnieuw weer een expositie. U kunt dan nog eens terugblikken op de mooiste foto's van de vorige vier exposities, aangevuld met nog niet eerder getoonde foto's. Het bijbehorende boekje, dat met veel zorg door onze leden is samengesteld, vertelt u weer leuke dingen uit het verleden van Oost-eind.

Als extra, ter gelegenheid van het eerste lustrum, heeft de groep een mooie verjaardagskalender met historische foto's uit ons eigen dorp vervaardigd.

Als voorzitter spreek ik de wens uit, dat u allen weer zult genieten van hetgeen wij u te bieden hebben. Uw belangstelling en waardering heeft ons ieder jaar weer de moed gegeven, om verder te gaan. Er is nog genoeg stof tot uitzoeken en zeker voor de komende vijf jaren. Met vertrouwen zien wij dan ook de heemkunde-toekomst tegemoet.

Voorzitter Heemkunde Ulendonc,  
J. Sibon.

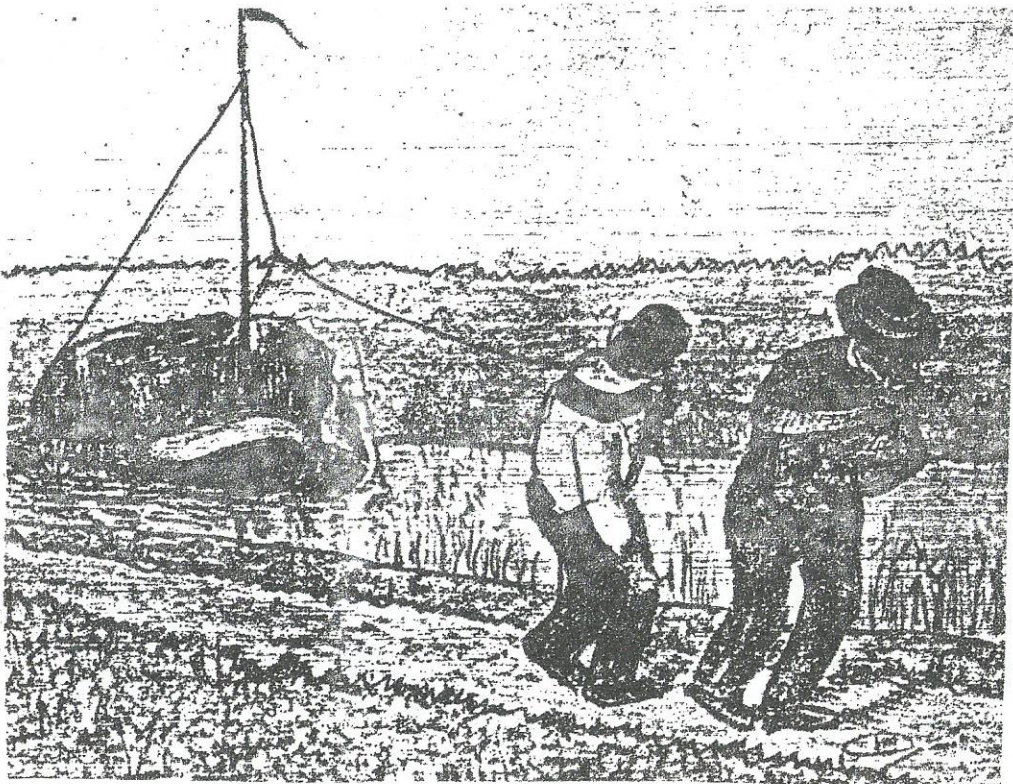
## ONTSTAAN VAN DE GROENENDIJKSE HAVEN.

We schrijven 1672, rampjaar. Een groot deel van Dongen is vernield door plunderende en brand-schattende Franse troepen.

Voor de wederopbouw zijn grote hoeveelheden hout, stenen, plavuizen en dakpannen nodig. Maar voor de aanvoer van deze materialen beschikt Dongen niet over een behoorlijke route via het water. De rivier de Donge is maar bevaarbaar tot 's Gravenmoer. Wel kan men met kleine schepen doorvaren tot Dongevaart, maar de weg Dongevaart-Dongen is zeker in het natte seizoen nog een behoorlijke afstand. Als alternatieve route is er de losplaats bij het Borstlappenveer en dan via de Groenendijk richting Dongen. Maar ook dit traject voldoet niet, ook al omdat de Groenendijk in de winter, maar ook bij hoge vloed in de rest van het jaar onder water staat.



Daarom willen Schout<sup>4</sup> en Schepenen van Dongen een vaart aanleggen langs de Groenendijk om het gebruik van deze weg overbodig te maken. Na overleg staan de grondeigenaren toe dat het dorpsbestuur van Dongen een vaart laat graven van 20 voet breed aan de oostzijde van de weg, alsmede een losplaats of kade. De betreffende eigenaren hoeven niet betaald te worden, al bedingt men wel een aantal voorwaarden betreffende vervoer en uitweg naar hun percelen. Van deze grondoverdracht en de andere afspraken wordt een officiële akte opgemaakt. Het grondgebied waarbinnen de haven wordt aangelegd maakt deel uit van de Nassause Domeinen. Daarom wordt er een rekest ingediend en op 30 april 1675 verleent Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau octrooi om de vaart aan te leggen. Langs de vaart komt een trekweg (jaagpad) en aan het einde komt een loskade.



Zo trok men vroeger de schepen door de Groenendijkse haven.

In de vergunning staan ook de tarieven voor het heffen van het havengeld:

- Elke geubel die invaart of uitvaart in de haven, moet eens per jaar 20 stuivers betalen. Grotere en kleinere vaartuigen betalen een prijs naar evenredigheid. Gedurende het hele verdere jaar heeft het vaartuig dan vrije toegang tot de haven.
- De schippers, aakleiders of veerlieden van elk geladen vaartuig moeten 20 stuivers betalen.
- Voor elk door een paard getrokken kar die in de haven wordt gelost of geladen, moet een stuiver en twee oort worden betaald. Wanneer de lading zuivere handelswaar betreft, dan geld een dubbel tarief.
- Iedere persoon of voor elk paard of elke koe die de haven aandoet, wordt een oort stuiver in rekening gebracht.
- Zij die goederen langer dan 3 dagen op de loswal laten liggen, moeten voor elke karre vracht 1 stuiver per dag betalen. Is een lading na dertig dagen nog niet afgevoerd, dan wordt deze verbeurd verklaard. De betreffende goederen zullen dan zonder enige rechtspleging ten behoeve van de haven worden verkocht.
- Zij die proberen om de betaling van het havengeld te ontduiken, verbeuren per keer 60 gulden. Van dit geld is een derde bestemd voor het onderhoud van de haven, een derde komt ten goede van de Schout, die de overtreder "inrekent", en een derde is bestemd voor de aangever, de persoon die de overtreder aanbrengt. Het havengeld moet vooraf betaald worden.
- Elke schipper van geubel, aak, pleit of schuit moet voor hij de haven binnenvaart, de zeilen strijken, terwijl bij het uitvaren van de haven niet eerder een zeil gehesen mag worden, dan wanneer het vaartuig de rivier de

Donge opvaart. Overtreding van deze regel wordt beboet met een bedrag van 12 gulden per keer.

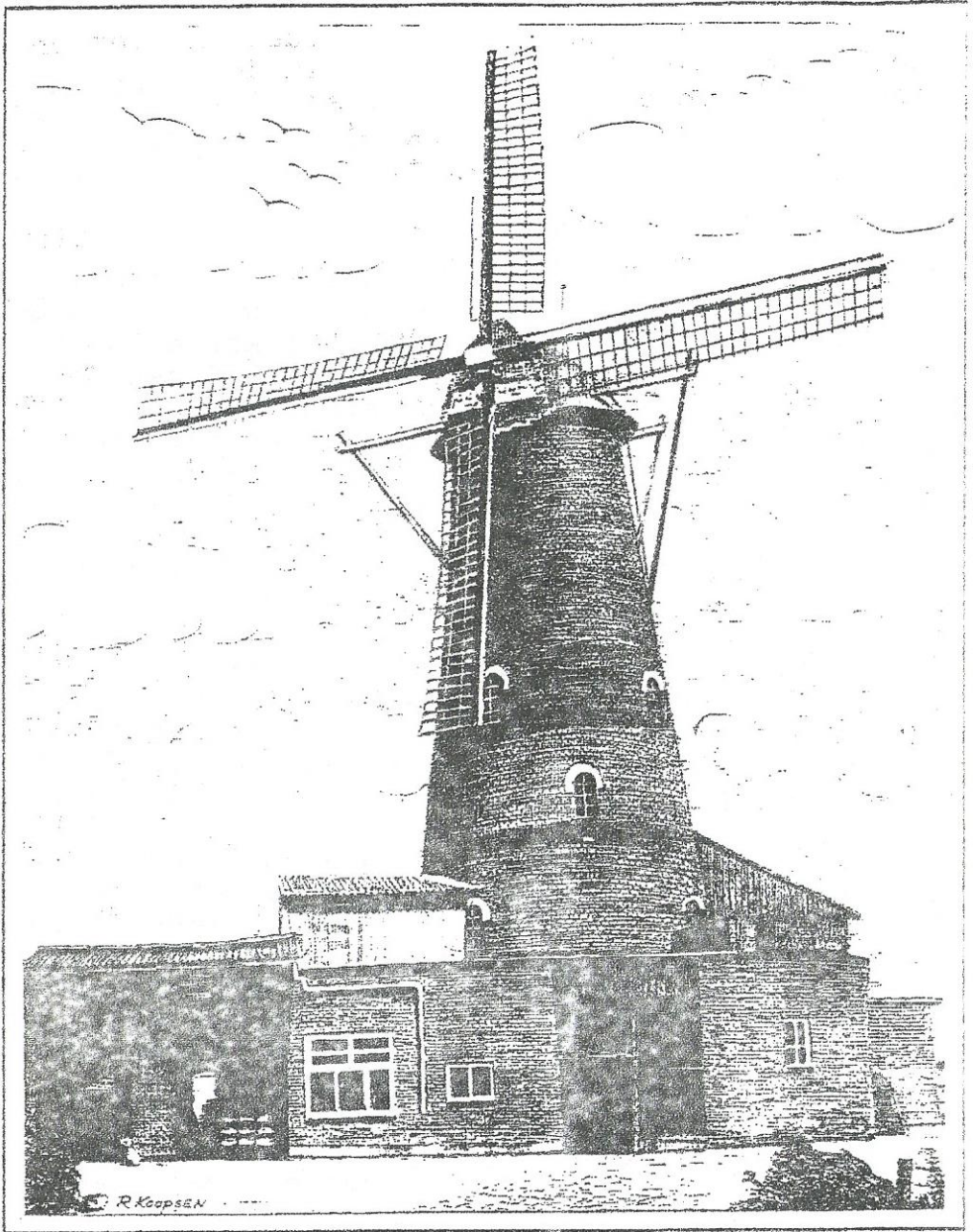
- De domeinraad houdt zich het recht voor om de heffing van de voorgenoemde havengelden toe te eigenen aan de domeinen, zonder dat daar enige tegenspraak in gegeven kan worden. Wel verplicht de domeinraad zich om de kosten, die tot dan toe aan de haven gemaakt zijn, te vergoeden.

Het bestuur van Oosterhout maakt grote bezwaren tegen dit plan. Natuurlijk is men niet blij met een haven voor Dongen op Oosterhouts grondgebied. En men probeert met alle middelen om de aanleg tegen te houden. Zo zou de zaak juridisch niet kloppen, zou Dongen op Oosterhouts grondgebied geen aanbestedingen mogen doen, zouden ingelanden en eigenaren grote bezwaren hebben en zouden de landerijen grote schade ondervinden door het graven van de vaart.

Dongen richtte een schrijven aan de Prins van Oranje, waarin men zich bereid verklaarde alle eventuele schade te vergoeden. Op 12 maart 1676 kreeg het dorpsbestuur van Dongen toestemming om met het graven te beginnen.

Oosterhout moest noodgedwongen akkoord gaan, maar zou in het bijna 250-jarige bestaan van de Groenendijkse haven nog vaak proberen om Dongen dwars te zitten.

Chris Leijten.



Molen Victoria, gebouwd in 1890.



## DE MOLEN VAN OOSTEIND.

Bij gelegenheid van het eerste lustrum van onze Heemkundegroep "Uilendonc" wil ik de geschiedenis van de molen op Oosteind en de mensen daaromheen in beeld brengen. Ik doe het voor zover mij de gegevens bekend zijn.

Allereerst wil ik vermelden dat voor het stichten van een molen op Oosteind er twee gegadigden waren die op een andere lokatie hadden willen bouwen. De eerste aanvrager had een lokatie op het oog aan de Griendsteeg waar nu Manege Buitenhorst van de familie Jespers is gevestigd. De tweede lokatie was aangevraagd op het perceel van de voormalige Rabobank, waar nu Elektra-service Frie Oomen is gevestigd. Beide gegadigden slaagden er niet in een vergunning van de gemeente Oosterhout te verkrijgen.

Op 22 januari 1890 diende J.M. Teurlings, afkomstig uit Tilburg, bij de gemeente Oosterhout een aanvraag in om op het Oosteind een wind-graan en schorsmolen te mogen oprichten op perceel F 1286. Op deze aanvraag werd door B en W van Oosterhout gunstig beslist op 7 februari 1890.

Er werd een stenen molen gebouwd n.l. een stellingmolen met een galerij van ± 20 meter hoog. De molen zou reeds op 6 augustus 1890 gereed moeten zijn, omdat op deze datum Johannes Martinus Teurlings uit Tilburg met zijn echtgenote Johanna Catharina van Riel hun intrek namen te Oosteind no. A 121. In een later stadium werd het adres gewijzigd in Uilendonksestraat A 92 en daarna werd het Provincialeweg 143 en 143a.

Als goede Brabantse traditie werden vele mensen met hun tweede naam als roepnaam genoemd. De Heer Teurlings zou dan ook als Tinus Teurlings door het leven gaan.

Uit het huwelijk van de Heer Teurlings en Mevrouw Teurlings-van Riel werden vier zonen en één dochter geboren. De zonen Piet, Walter, Antoon en Bernard en de dochter Sien.

Omdat er niet altijd genoeg wind was om de molen te laten draaien werd er uitgezien naar een motor aandrijving. Op 29 december 1908 dient de Heer Teurlings een aanvraag in "Tot het plaatsen van een zuiggasmotor van 20 PK op het perceel F 1394 aan het Oosteind." De vergunning werd verleend door B en W op 29 januari 1909. Zo'n zuiggasmotor gebruikte als brandstof kolen, zodat er ook een kolenhok gebouwd moest worden. Door de aanschaf van deze motor waren ze niet meer afhankelijk van het weer. Een grote vooruitgang dus.

J. Teurlings blijft niet alleen molenaar maar wordt ook leerlooier. Op 27 april 1917 kreeg hij vergunning voor de nieuwbouw van een looierij, die daarna op 27 juli 1919 werd vergroot. De oppervlakte was in totaal 144 m<sup>2</sup> begane grond met 2 verdiepingen. De algehele leiding van de looierij was in handen van de oudste zoon Piet.

In 1923 was er droefheid in de familie Teurlings wegens het overlijden van Mevrouw Teurlings-van Riel. Zij werd begraven op het kerkhof in Oosteind. Tot voor kort (1991) was haar grafsteen nog zichtbaar.

In 1925 neemt de familie Teurlings een oliefabriek over in Waalwijk en een bloemhandel voor de bakkerij in Den Bosch. Walter en Toon verlaten Oosteind en gaan in Waalwijk wonen, terwijl Piet en Bernard zich met vader gaan vestigen in Den Bosch. Zij handelen samen onder de naam Gebr. Teurlings. Ze zijn thans nog gesitueerd langs de Maasroute in Waalwijk.

Volgens de koopakte van Notaris van Meerwijk d.d.17 juli 1925 wordt de molen en de looierij overgenomen door Augustinus Adrianus van Gorp geb.10-7-1895 in de gemeente Alphen en Riel en voor het laatst wonende te Dongen (sinds 1919). Hij was op 7 februari 1923 gehuwd met Marie Mathilde Claassen en werkzaam op de looierij van J.N.van Bavel in de Hoge Ham te Dongen. De eerste jaren, dat mijn vader de molen en de looierij exploiteerde, werd hij nog geassisteerd door zijn jongste broer Sjef. Zij handelden toen onder de firmanaam A. en J. van Gorp. In 1929 staan ze in het looiersboek nog steeds genoemd onder dezelfde naam.

In september 1929 brandde de molen geheel uit. Door de aanwezigheid van schors moet het wel een hevige brand zijn geweest. Er zijn nog ooggetuigen, die het brandende wiekenkruis in een vuurzee hebben zien draaien. De molen is afgebrand in een vroege ochtendgloren in september.

Op 18 oktober 1929 diende Augustinus Adrianus van Gorp molenaar op het Oosteind een aanvraag in om op het perceel F 1394 een graanmaalterij op te richten met een ruwoliemotor van 30 PK. De vergunning werd op 29 november 1929 verleend. Ook kreeg A.v.Gorp een vergunning tot verbouwing van de gedeeltelijk afgebrande molen en wel op dezelfde datum.

In de dertiger jaren, de crisisjaren, die volgden werd er veel schors gemalen. We maalden schors voor Wed. P. de Jong, A.G.A. Driesen, H. van Rijckevorsel, en J. Panis. De looierij werd omgeschakeld voor opslag van schors en er kwam ook een schorshakmachine te staan voor Anton Driesen, die toen naast looier ook schorshandelaar was.

De hegschors werd aangekocht en aangevoerd vanuit de Belgische Ardennen. L.v.d.Wou uit Dongen en fa.A.v.Rijen waren de transportbedrijven die zorgden voor de aanvoer van schors. Dit was in bossen samengebonden. Een tijd lang werd er tegelijkertijd schors gemalen op de molen en met dezelfde motoraandrijving schors gehakt met de schorshakmachine. Het was toen een drukte van jewelste. Maar ja er was toen geen gebrek aan arbeidskrachten. In een later stadium werd de schorshakmachine apart aangedreven door een Lister motor.

De gemalen schors werd geleverd aan een Rijkslooierij te Dieren bij Arnhem en vervoerd door J.v.Gils uit Oosterhout. Meestal werden er, per twee weken, drie vrachten schors gemalen en afgeleverd in Dieren.

Kort voor de oorlog uitbrak, kwam ook de mengvoederfabricage op gang. Het gebeurde echter nog heel primitief. Een mengmachine was nog niet bekend, het was allemaal handwerk met de schop. Diverse soorten meel werden gemengd met mineralen en een premix voor varkens en kippen. De koeien werden gevoerd met lijnmeel of soja met daarnaast nog samengestelde koek.

Tussen de bedrijven door is Guusje van Gorp in de dertiger jaren en daarna tot in de jaren 40 nog geruime tijd voorzitter geweest van de Fanfare Concordia. Hoe lang is mij niet precies bekend, maar in ieder geval langer dan 12½ jaar, want toen kreeg hij een cadeau aangeboden. Korte tijd later werd hij door de reuma aangetast en met werken was het praktisch afgelopen.

In 1942 is er nog sprake van geweest om de molen te restaureren. Het was al zover dat de bedragen aan subsidie reeds waren vastgesteld, f 250 van de gemeente Oosterhout en f 750 van de Provincie.

Wegens gebrek aan bouwmetaal adviseerde de vereniging "De Hollandsche Molen" gebruik te maken van de molen uit Raamsdonksveer "De Onvermoeide", die immers al jaren stilstond. Van restauratie is echter niets terecht gekomen, want toen de papieren rompslomp rond het herstel van de molen eenmaal in kannen en kruiken was, besloot mijn vader over te schakelen op elektrisch malen.

Er werd een elektromotor aangeschaft No.1 die afkomstig was van de Dongecentrale uit Geertuidenberg. De dieselmotor werd nu als reserve motor gebruikt, ook al vanwege de moeilijke aanvoer van dieselolie. Zo nu en dan werd er wel eens een vat olie op de Duitsers buit gemaakt (vliegveld Gilze-Rijen) en bovendien hadden we nog enkele vaten olie in de grond gegraven voor reserve. Tijdens de bevrijdingsdagen zou deze olie nog goed van pas komen, want de Dongecentrale lag toen geruime tijd stil. Alleen de Simfa-fabriek uit Oosterhout en Trommelen uit Dongen draaiden een beetje stroom. De Nederlandse ondergrondse zorgde inmiddels weer voor aanvoer van olie. Toen de bevrijding van Oost-eind op 30 oktober 1944 achter de rug was werd de aanvoer van olie op korte termijn een stuk beter. Omdat wij in die dagen de voedselvoorziening in stand hielden, kregen we bij de distributie van olie natuurlijk wel voorrang.

Kort na de oorlog werd onze dieselmotor gereviseerd. Ik heb deze motor per vrachtwagen (Fordson legerwagen) weggebracht naar Thornasten Motorenfabriek in De Heeg bij Arnhem. Ik was toen 19 jaar oud en was zojuist geslaagd voor m'n rijbewijs. De ene week was het wegbrengen. De andere week was het afhalen en thuis weer in bedrijf stellen. Met de dieselmotor waren we nogal eens op burenhulp aangewezen. Als de luchtketel leeg was moest men met man kracht aan de gang.

Twee man aan de slinger van de krukas, twee man bij het vliegwiel en één bedieningsman bij de starter. Men moest de motor over het dode punt heendraaien. Het was een heksenwerk. Je wordt dan vindingrijk met experimenteren. Van Gorp junior (ondergetekende) had er iets op gevonden en plaatste met koud weer een elektrisch kacheltje onder de kleppen van de motor. Nu viel de inlaatklep snel naar beneden en kwam de injectie ook op tijd. Het was een opluchting. De motor sloeg nu veel eerder aan.

Na de oorlog was het met de schorsmaaldery een aflopende zaak. De looiers gingen over op het looien met extract, waardoor het looiproces sneller verliep. Er werd door ons dan weer uitgezien naar een goed alternatief.

In het begin van de jaren vijftig werd de schorsmolen vervangen door een graanmolen. We beschikten toen over een dubbele maalstoel met twee graanmolens. Er werd geïnvesteerd in een graanreinigingsmachine, twee mengmachines, een spits- en schilmachine en een centrifugaalbuil. Nu konden we uit diverse soorten harde en zachte tarwe bloem fabriceren (merk FAVORIET). Het was echter niet van lange duur, want de grote meelfabrieken waren beter ingericht en die maalden tarwe met walsen, hetgeen ook de bakaard en structuur ten goede kwam. Een geluk voor ons was dat de verdienste aan het fabriceren van bloem een grote marge toeliet, zodat we al spoedig uit de kosten waren. We hebben daarna nog geprobeerd een geheel nieuwe fabriek op te zetten, maar door de ziekte van mijn vader konden wij het financieel niet rond krijgen.

In 1952 werd bij ons een hamermolen aangeschaft. Hiermee werd veevoeder gemalen en deze molen is nog steeds aanwezig.

De hamermolen werd elektrisch aangedreven met een motor van een hoog toerental. De dubbele maalstoel met twee koppels molenstenen werd aangedreven door een dieselmotor met een laag toerental. We hebben met deze dieselmotor gedraaid tot ± 1955, daarna werden deze maalstenen aangedreven door een elektromotor (No.2). De dieselmotor werd gesloopt door J.B. de Vos uit Oosterhout en werd ter plaatse aan diggelen geslagen (wat jammer toch).

Op 8 juli 1954 overleed plotseling na een langdurige ziekte Augustinus Adrianus van Gorp. Het bedrijf wordt voortgezet door Victor van Gorp met medewerking van z'n jongste broer Sjaak, die toen 14 jaar oud was.

In 1956 werd er een loods van 160 m<sup>2</sup> bijgebouwd aan de oude looierij voor opslag van kunstmest. De zolders van de looierij hebben ook nog een tijd dienst gedaan voor regeringsopslag. Op 7 augustus 1958 brandde deze opslagplaats geheel uit. Oorzaak kortsluiting; schade f 75.000. In oktober van 1958 was de nieuwbouw van de opslagloods weer gereed om graan en kunstmest te ontvangen.

Op 15 september 1958 hebben we een contract afgesloten met de PNEM voor krachtstroom 75 KVA hoogspanning. Voorheen was de gemeente leverancier van stroom maar die konden deze zware belasting op het lichtnet (laagspanning) niet zo goed gebruiken. We hebben toen enige jaren 's nachts moeten malen. In 1959 werd de ruimte tussen molen en pakhuis dichtgebouwd. In juni 1961 werd de molen etc. overgenomen door de huidige eigenaar Victor van Gorp. Op 1 juli 1961 trouwt V.J.G. van Gorp met Annie Peeters uit Klein Dongen.

Bij de boeren op het land was er intussen ook veel veranderd. Het graan werd niet meer gedorst door een dorsmachine, maar het geschiedde voortaan met een combine (maaïdorser) en moest daarom rechtstreeks van het land worden afgevoerd. Het graan moest daarna meestal gedroogd worden. De eerste jaren werd het graan afgevoerd naar collega's handelaren, doch in 1962 werd door ons een olie gestookte graandroger geplaatst en een weeginstallatie aangeschaft. In de beginperiode werd het graan als zakgoed aangevoerd, maar enige jaren later (1965) werd het graan los aangevoerd. Het gevolg hiervan was dat er weer een grote elevator bijgeplaatst moest worden om het graan af te voeren naar de silo's, die inmiddels bij de molen waren aangebouwd.

In 1963 werd er een nieuwe varkensstal gebouwd aan de noordzijde van het pakhuis voor 50 varkensplaatsen. Op 17 september 1965 hadden we een brandschade van f 4935. Ondergetekende was om ± 18.00 uur weggereden naar Dorst om biggen op te halen. Daar aangekomen werd mij verwittigd dat er brand uitgebroken was bij de graandroger. Wel werd ik gerustgesteld dat de brandweer aanwezig was en de brand onder controle was. Gelukkig had mijn vrouw met buurtbewoners snel maatregelen kunnen nemen, waardoor de schade beperkt bleef. In 1967 werd een nieuwe varkensstal gebouwd voor 55 varkensplaatsen aan de zuidzijde van het pakhuis.

In 1968 werd één onzer medewerkers, Louis Dekkers, zwaar gewond bij een val door het dak dat hij aan het repareren was. Met een schedelbasisfractuur werd hij opgenomen in het St. Elisabeth ziekenhuis te Tilburg. Hij werd ter plaatse nog bediend door Pastoor de Grauw. Nadat hij enige dagen buiten bewustzijn was geweest, verliep zijn herstel toch voorspoedig.



In het begin der jaren zeventig kwam er bij de boeren verandering in de bedrijfsvoering. Zij gingen over van akkerbouw naar veeteelt. De periode van stallenbouw brak aan en ook het aantal koeien werd aangepast. Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad eer alles gerealiseerd kon worden. Procedures kwamen aan de orde. Achteraf moeten we toch concluderen dat het voor de veeteeltbedrijven een goede zaak was.

Intussen liep de aanvoer van granen zienderogen terug. We hebben toen in 1974 besloten onze varkensmesterij uit te breiden met 480 varkensplaatsen. Nu konden we de silo's die aanwezig waren toch gebruiken om graan en andere veevoedergrondstoffen op te slaan en daarna te verwerken tot veevoeder. Tot op heden hebben we steeds graan gemalen en gemengd tot de gewenste samenstelling bestemd voor eigen varkensbedrijf.

Het was wel een unieke situatie, maar we zijn er in ieder geval niet slecht mee gevaren. De laatste jaren is door ons niet meer uitgebreid. We hebben ons beperkt tot interne kleine wijzigingen die dan toch weer rendement opbracht.

Natuurlijk zou er over de molen nog meer te schrijven zijn. Vooral de belevenissen in de oorlogsjaren waren angstig, doch achteraf wel interessant. Voor zover mij bekend is zijn er bij ons 2 razzia's uitgevoerd, de ene had betrekking op bedrijfscontrole en de andere betrof controle op een persoon die was ondergedoken met het geboorte-register van de gemeente Epe. De persoon die gezocht werd was Jan Bos, maar stond op de loonlijst van de Grondmij geboekt als Jan Vorselman-Bosch.

De bedrijfscontrole vond regelmatig plaats. Ieder moment kon je controle verwachten.

De mensen die clandestien graan lieten malen, reden zo mogelijk twee of drie keer op hetzelfde vervoersbewijs. Er werd geschreven met hele uren, pas daarna werd de andere tijd aangegeven.

Wanneer we op deze afgelopen 100 jaar terugzien, moeten we concluderen dat veel is veranderd, veel is geïnvesteerd om de zaak draaiende te houden.

Hopelijk heeft mijn verhaal omtrent de geschiedenis van de molen u geïnteresseerd en bijgedragen tot uw leesgenot.

## AUG. V. GORP-CLAASSEN

V. J. G. van Gorp,  
Oosteind.

MOLENAAR  
GRAAN - EN MEELHANDEL - KUNSTMESTSTOFFEN  
PROVINCIALE WEG 143 - TELEFOON NO. 1  
OOSTEIND (GEM. OOSTERHOUT)

GIRO 334865



**Victor van Gorp**  
**Granen - Veevoeders**  
**Meststoffen**

Provincialeweg 143 - Oosteind  
Tel. 01620 53628



## EEN LANDWEG.

Een veel gehoorde naam voor steegjes, landwegen is "Stichten". Een sticht is een landweg tussen de landerijen, zoals ook op ons dorp voorkomt.

Ik ga me voornamelijk richten op de Kaaiiensticht, ongetwijfeld schrijf ik dan over de meest gebruikte sticht van Oosteind. De sticht gelegen tussen Johannes Bossers-Key en Harry de Wit Oomens toen, en nu wonen er Andre Polder en Jeannette Laurijssen-de Wit. Het was een echt voetgangers domein, maar enkele boeren reden er met paard en kar door omdat die recht van door-gang hadden.

Een kleine eeuw geleden waren heel veel mensen op het Kaaiiensticht aangewezen. De meeste afstanden legde men te voet af. Vanuit de Groenstraat liep men door het Maaierspadje naar de Berkenstraat, de Kerkpad en hier sloot de Kaaiiensticht op aan. Als men die uitliep stond men maar enkele meters van de kerk van Sint Johannes de Doper van Oosteind en ook de school was hier dicht bij. Het was voor schoolkinderen en kerkgangers heel aantrekkelijk om zo binnendoor te gaan.

Als we spreken over de Kaaiiensticht dan denken we als dorpsbewoners ook aan de Familie Key. De naam kwam al in de 16e eeuw voor, denk maar eens aan de bekende portretschilders Willem en Adriaan Key.

Op 17 juni 1716 werd Johannes Keyen uit de Brede Heistraat, in de St. Jan te Oosterhout, gedoopt.

Oosteind was toen een dorpke, een oase van rust. Het gebied met zijn afwisselend landschap van bossen, hei, akkers en weilanden. Daar woonde al vele jaren de families Key.

Veelal op boerderijtjes op de Hoge Dijk, op de Heykant en op de Horst.

Hier volgt een kort stukje genealogie van de Familie Key. In dit familieverband komen we drie schrijfwijzen tegen in de D.T.B. boeken (doop, trouw en begrafenis) van deze naam n.l. Keyen, Kay en Key. Jan Huibert Key woonde op Oosteind. Hij trouwde op 28 mei 1747 met Cornelia Petri Beekmans die eveneens op Oosteind woonde. Zij bleven er ook na hun huwelijk wonen. Uit dit huwelijk zijn 5 kinderen geboren. Hun zoon Pieter Janz Kaay geboren in 1755 trouwde met Catharina Adri Bossers uit den Horst. Uit dit huwelijk zijn 6 kinderen in leven gebleven. Hun zoon Johannes Key geboren 1796 trouwde met Catharina Julia Schoenmakers. zij gingen in wijk 68 op de Horst wonen. Uit dit huwelijk zijn 6 kinderen geboren. Hun dochter Anna Key geboren 5 september 1841 trouwde met Johannes Adrianus Bossers en bleef wonen op de typische Brabantse langgevel boerderij met een dwars geplaatste schuur. Uit dit huwelijk zijn twee zonen geboren. Cornelius (Ceeske) Bossers deze trouwde later met Catharina Schoenmakers. Zij kregen 3 kinderen, waarvan één zoon priester werd van de Paters Carmelieten. De tweede zoon werd tot priester gewijd bij de Paters Trappisten in Zundert. Anna hun dochter trad in het klooster van de Franciscanessen. "De jaren van het rijke Roomse leven", wordt nu wel eens gezegd.

De oudste zoon was Johannes (alias Jantje) Key, deze bleef ongehuwd.

Dus Jan bleef op de boerderij om het bedrijf met z'n vader voort te zetten. Alles was handwerk. Toen vader Johannes kwam te overlijden, bleef Jan met moeder Anna Bossers-Key achter en er werd wat land verpacht aan andere boeren. Het was een gemengd bedrijf d.w.z. zaaien van rogge, poten van aardappelen en veehouden voor de melk, die geleverd werd aan de melkfa-

briek in Oosterhout. Later leverde men aan de Eendracht in Oosteind. Er werd bloem naar de bakker gebracht om brood van te bakken. Verder bracht Jan elke dag wat melk in een koperen melkbus op de kruiwagen naar bakker Piet v.d.Brand van Etten. Dit heeft Jan tot 1940 gedaan.

In juni 1930 stierf de moeder van Jan, Anna Bossers Key, ze was 89 jaar geworden. Ondanks het gemis van zijn moeder bleef Jan rustig zijn boerenbedrijf runnen. Hij bezat genoeg weiland om 3 à 4 koeien te houden met wat kalveren en een paard. 's Winters in de potstal en 's zomers in de wei. Toen hij ouder werd was het voor hem te zwaar om elke dag het paard voor de aardkar te spannen om te gaan melken. Daarom zette hij het paard voor de slee! Zo zat Jantje met de melkbus tussen zijn benen op een plank op de slee en rookte dan nog zijn pijpke. Als het regende zat Jan met de paraplu op de slee om te gaan melken. Als hij naar zijn weiland ging moest hij schuin de weg oversteken en reed dan langs Sjef Michielse-Buiks door de kromme sticht en daarachter liepen zijn koeien. Dit heeft hij tot zijn 76e jaar gedaan.

Hij had altijd een goeie zin en zijn ogen straalde met een ondeugende glimlach. Een man waar men graag een praatje mee maakte. Zo kwam menigeen in de lange winteravonden buurten. Rond de plattebuis met een warme kop chocolademelk of een borreltje, citroentje zoals Jan dat noemde, maakte hij er een gezellige avond van.

Hij heeft van alles meegemaakt. Door dat hij de w.c. buiten had werd hij op een avond overvallen door twee mannen. Die bonden hem vast op een stoel met een laken over zijn hoofd. De dieven vertrokken met wat waardevolle papieren.

Met veel moeite wist Jan zijn voordeur, die in de kamer zat, te bereiken. Met het witte laken nog om zijn hoofd stond Jan roepend in de halve deur. Zoiets werd vlug gezien in het dorp en er werd alarm geslagen.

Dezelfde mannen werden bij een andere inbraak gepakt. Jan moest naar het politiebureau komen en alhoewel hij ze duidelijk herkende van de inbraak bij hem durfde hij dit niet te zeggen uit angst voor wraak.

Maar de dieven hebben zelf alles bekend, Jan kreeg zelf zijn waardevolle papieren terug. Ze konden er niet mee weg. Voor Jan waren de coupons echter meer waard.

In die jaren bestonden er nog geen sociale voorzieningen. Ieder was wat het levensonderhoud betrof op zichzelf aangewezen.

Jan Bossers stierf op 30 maart op 80 jarige leeftijd in het Sint Jozefgesticht in Oosterhout.

Als men dit alles heeft gelezen dan is, met een beetje kennis van het Oosteindse dialect, de naam "Kaaiiensticht" niet zo moeilijk te ontcijferen. Met de te verwachten woningbouw wordt de sticht waarschijnlijk weer een officieel fiets- en voetpad.

Als dan het naambordje van het pad op feestelijke wijze wordt onthuld dan is het te hopen dat het pad de naam Kaaiiensticht heeft gehouden.

Als blijvende herinnering aan onze familie Key.

Oosteind augustus 1991  
Jeanette Schoenmakers-Oomen



Jantje Bossers met paard en slee.

### DE BERKENSTEERT

De Berkenstraat is al een oude straat. Ooit was het een zandweg met mooie oude boerderijen er aan gelegen. Een weggetje met brede heggen en sloten en ook een paar brandputten.

In de zomer was het er goed en mooi. Maar in de winter veranderde de weg in een modderpoel waar je bijna niet doorheen kon komen.

In de jaren dertig heeft de toenmalige werkverschaffing de straat flink opgehoogd. Dat ging allemaal met kipkarren op rails. En verder alles met handwerk. De heggen en struiken verdwenen en de sloten werden uitgediept. Er kwam een fiets- en voetpad. Dat was een hele verbetering.

Een voorbeeld is het naar school gaan. Zo klein als je was je moest 20 à 25 minuten lopen. Maar je was nooit alleen. Bij de boerderij van de familie Klein kwam alles van de Berkenstraat, Groenstraat en Heistraat bij elkaar. En zo gingen we dan door de paadjes die ook nog verschillende namen hadden, o.a. de Kaaienslicht, naar school. Verschillende kinderen met de broodzak voor de hele dag. 't Was altijd spelen en stoeien en soms ruzie maken en flink ook! Er werd ook wel eens wat vertrapt of uitgetrokken. Dikwijls tot groot ongenoegen van de boeren die daar langs de paadjes graan, bieten, erwten en in het najaar knolgroen zaaiden. Er werd er dan ook regelmatig één bij z'n oren gepakt en door elkaar geschud ook al was het niet altijd de schuldige, want die was er dan allang tussen uit.

En als het regende en de kuilen plassen geworden waren trok iedereen daar spetterend doorheen.

Als er in de winter sneeuw lag, soms wel centimeters dik, dan was je doodmoe als je in school kwam. Laarzen kenden we toen nog niet. Veel droegen klompen en sommigen hadden schoenen. De hele dag zat je dan met natte voeten in de school.

s'Zondags was er om 7 en 10 uur de H. Mis. De oudere mensen gingen al om half zeven of vroeger op pad. In de winter met de stallantaarn anders zag je niets.

Dan kwam men van de Groenstraat, Berkenstraat en de Heistraat weer bij elkaar. Zo trokken ze iedere zondag weer naar de Hoogmis. Er werd dan wat gepraat en gelachen. En dat was iedere zondag weer reuze gezellig.

J. Laurijsen-De Wit.



## DE OOSTEINDSE SCHOOL IN VROEGER DAGEN.

Ook mij is gevraagd vanwege het 5 jarig bestaan van Heemkunde "Ulendonc" een stukje te schrijven. Mijn keuze is gevallen op de lagere schooljaren, daar ik geboren en getogen ben op Oost-eind (en er nog steeds woon) zijn enkele dingen me heel erg bij gebleven.

We gingen hier destijds met 4 jarige leeftijd naar de kleuterschool (bewaarschool) bij de zusters. Jongens en meisjes waren in de kleuterschool bij elkaar. M'n eerste zuster was Zr. Stanislaus, die ons bezig hield met verhaaltjes vertellen, matjes vlechten van reepjes papier, op de lei tekenen met een griffel, lapjes uitrafelen (pluizen) voor de vulling van speldenkussentjes e.d..

Vanaf 6 jaar gingen de jongens naar de St. Jan-school, wat nu het Oostquartier is, de meisjes bleven in de Mariaschool, nu Garage Bossers. Hier was de eerste klas waar we veel les kregen vanaf het schoolbord en het leesplankje en met potlood leerden schrijven. In de eerste klas gaf Zr. Coleta les, in de tweede kwam een onderwijzeres Juffrouw Keur uit Dongen, die later ook mee ging naar de derde en vierde klas. In de vierde klas mochten we al met inkt en een kroontjespen schrijven. De inkt zat in een klein inktpotje dat in de schoolbank was ingebouwd.

In de vijfde, zesde en zevende klas kreeg je les van het schoolhoofd, dat was Zr. Louise en later Zr. Adelberta die voor haar tijd al een beetje vooruitstrevend was.

De eerste en tweede klas in een lokaal, de derde en vierde in een ander lokaal en de vijfde, zesde en zevende klas samen in het 3de lokaal. Ook was er nog een naailokaal, waar de eerste beginselen van kledingmaken geleerd werden.

Knippen en naaien kon je na de lagere school op maandagmiddag nog verder leren bij Zr. Annacle-ta. Ook borduren op een merklap en breien (proef-lapje) en later met 4 naalden.

Het schooljaar was van april tot april met in augustus de zomervakantie en met de katholieke feestdagen was je vrij omdat die als zondag gevierd werden. Ook met Pasen en Kerstmis hadden we vrij van school.

De warmtebron in het lokaal was maar sober, een kolenkachel moest het hele lokaal verwarmen. Wie toevallig een goede plaats dicht bij de kachel had bofte.

Een speelkwartier was er toen nog niet, wel mocht je om half elf naar de w.c., om de beurt vanuit een lange rij.

De weg naar school was te voet, 4x per dag. Op straat was het toen erg rustig en meestal was de tramrails een goeie afwisseling. We liepen dan van biels tot biels. Dat was de houten ver-binding tussen de tramrails die mooi op breedte lag.

Spelletjes voor en na schooltijd waren touwtje springen, knikkeren en in de ronde kring, waar ook de zusters aan meededen. Die woonden toen in het zusterhuis op nr. 98, nu de woning van de fam. Bossers.

Er was op de voor-speelplaats een mooie linde-boom die een goede beschutting was voor de zon. Toen de boom gerooid werd kwam er een fles te voorschijn met de namen van de planters o.a. Arnoldus Timmermans. Deze boom werd ook Wilhel-minaboom genoemd.

Dit schrijven is lang niet volledig, maar het zijn enkele punten uit mijn schooljaren.

Mevr. A. Luyks-Bastaansen.

## HET KERKELIJK-EN SOCIALE LEVEN OP OOSTEIND vanaf ± 1940.

Van oudsher is en was Oosteind een overwegend katholieke dorpsgemeenschap. Terugkijkend op het verleden kom je tot de ontdekking dat de geloofsbeleving en het samen kerk-zijn vroeger heel anders was dan heden ten dage. Ikzelf ben er van overtuigd dat het katholieke geloof aan waarde niet is veranderd, alleen de beleving ervan is duidelijk anders. Daarom is het juist interessant om er eens bij stil te staan hoe het er vroeger aan toe ging met het kerkelijke en sociale leven op Oosteind. Ik wil het wat abstract weergeven dus niet met getallen en geen namen van patoors b.v., maar meer vanuit de belevingsoptiek.

Er waren vroeger niet meer katholieken op Oosteind dan nu en toch was de kerk drukker bezet, zodat er ook meer H. Missen waren. Op zondag vroeger 3 missen, later 2 en nu nog 1. Voor de zondagsverplichting golden alleen maar de zondagsmissen een zaterdagavondmis was er nog niet en mocht ook niet. Ook door de week was er elke ochtend een mis die druk werd bezet vooral door kinderen. Dit laatste is wel verklaarbaar want het kerkbezoek werd op het schoolrapport geëvalueerd met een cijfer. Voor een verzuim van de zondagsmis kon je op school behoorlijk straf krijgen.

Andere duidelijke redenen waarom er meer naar de kerk gegaan werd, waren ten eerste de crisisjaren en ten tweede de oorlogsjaren. Twee periodes waarin je als arme en onbewapende burger maar één verweer hebt en dat is bidden en naar de kerk gaan. Dit had tot gevolg dat er op Oosteind meer dan één priester was. Er was toen overigens nog geen gebrek aan priesters, want vooral in boerenfamilies werd het als een eer gezien als er een zoon of dochter religieus

werd. Het gaf een bepaalde status. Ook het priesterambt zelf had een hoog aanzien en dwong respect af, deze mensen hadden er tenslotte 12 jaar voor gestudeerd.

Een priester sprak je alleen aan met Eerwaarde en kwam je hem op straat tegen dan werd er gegroet zoals dat in het leger gebruikelijk was. Het is daarom dat de invloed van de priesters op de hele dorpsgemeenschap groot was, soms zelfs dominerend. Ook in het gezin, op school en in het verenigingsleven werkte dit door. Zo was het als de pastoor of kapelaan op huisbezoek kwam dan werd hij ontvangen in de voorkamer. Huisbezoek was regulier, dus een paar keer per jaar kon je ze verwachten. Het verhaal wil dat er dan niet alleen over het geloof werd gesproken maar ook of moeder weer in verwachting was, of was dit ook een geloofsopdracht? Grote gezinnen kwamen er in elk geval wel.

Op school gaf de priester katechismusles en controleerde het kerkbezoek.

De katechismus was een boekje met 360 vragen en antwoorden over het katholieke geloof. Deze moest je gewoon van buiten leren, of je er iets van snapte was minder belangrijk, of misschien toch wel. Voor je ging trouwen moest je bij de pastoor de "katechismus gaan opzeggen" dus toch controle of je het op school had begrepen. In dit gesprek werd ook duidelijk gemaakt dat er kinderen dienden te komen, maar zeker niet hoe ze er moesten komen.

Zoals gezegd ook in de verenigingen was de priester invloed groot. Elke zichzelf respecterende vereniging had een geestelijk adviseur. Want ook binnen een vereniging was het noodzakelijk dat het geloof een voorname plaats had en er gehandeld werd conform de kerkelijke regels. Oosteind had dus twee of drie priesters, die woonden in de pastorie, een huis dat groot genoeg was om allen te herbergen.

Zij hadden één of twee werksters, pastoorsmeiden noemde men die. Dit alles moest toch onderhouden worden. De priesters verdienden niets maar moesten toch wel eten en daar zorgden de parochianen voor. Zo was het normaal dat elke boer roomboter en vlees op de pastorie liet bezorgen, anderen gaven hiervoor geld.

Hieronder in het kort enkele manieren van geloofsuiting en gebruiken uit de vroegere periode.

Op zondag ging men meestal twee keer naar de kerk, naar twee missen, of naar een mis en het lof. In de missen werd alleen de latijnse taal gebruikt.

Mannen en vrouwen zaten gescheiden in de kerk. De een links en de ander rechts van het middenpad. Vrouwen mochten niet in de kerk zonder hoofddeksel op, mannen moesten de pet of hoed afzetten.

Ieder had zijn eigen plaats, want de plaatsen werden jaarlijks bij opbod verpacht, dus degene die het meeste geld had kon voor in de kerk zitten. Achter in de kerk waren enkele vrije banken voor de minstbedeelden, de z.g. armbanken.

Voor bijzondere missen zoals trouw en uitvaart waren er verschillende prijsklassen zoals een Solemnele H. Mis, dit was met drie priesters en het koor al dan niet met uitgelegde loper. Dan was er een gezongen mis met één priester en de goedkoopste was een gelezen mis met één priester en zonder koor. Er was ook nog prijsverschil in het uur, zo was een mis om 10 uur duurder dan een mis om 9 uur. Of er verschil in geloofswaarde was is gelukkig nooit duidelijk geworden, alhoewel de mensen vroeger hierin wel geloofden. Als je vroeger in de mis ter communie wilde gaan moest je vooraf 12 uur nuchter zijn, later werd dit 2 uur en nu bestaat het niet meer.

Er was een echte zondagsplicht. Was je niet naar de kerk geweest dan had je doodzonde gedaan. Elke 2 of 4 weken moest je gaan biechten, dit was in de biechtstoel tegen de priester gaan vertellen welke zonden je gedaan had, je kreeg dan de absolutie en je was weer vergeven van je zonden. Wat zonden waren stond in de katechismus. Een "gemengd" huwelijk, dit was met iemand van een ander geloof, was verboden en kon dus kerkelijk niet worden ingezegend.

Een meisje wat al in verwachting was mocht niet in een witte bruidsjurk trouwen.

Voor jongens en meisjes waren er aparte lagere scholen. Er waren ook geen verenigingen waarvan zowel meisjes als jongens lid konden zijn.

Er werd veel gedaan en waarde gehecht aan bedevaarten en processies. Bekend waren o.a. bedevaarten naar Hakendover voor de groei van de gewassen en ook naar Kevelaer. Maar ook Blasius in Stuivesant voor keelontsteking, in Den Hout H. Cornelis voor stuipen, Dorst St. Marcoen voor steenpuisten en Waspik voor elke ernstige ziekte.

Heel bekend op Oosteind was de Kindsheidprocessie en de processie tijdens de Kruisdagen ook voor de vruchten der aarde en de Sacramentsprocessie in Oosterhout.

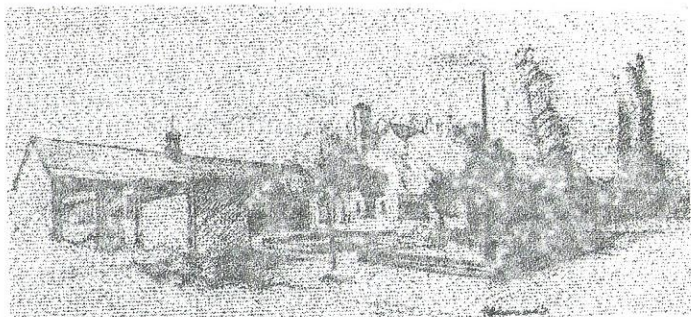
Retraites waren ook in. Dit waren 3 dagen van bezinning, bidden en naar preken luisteren over het geloof en wat wel en niet goed was in dit leven. Veel jeugdige en toekomstige militairen gingen hier naar toe. Als je hiervan terug kwam geloofde je bijna dat een meisje van een kusje in verwachting kon komen.

Ik ben ervan overtuigd dat dit verhaal bij lange na niet volledig is, maar ik heb toch geprobeerd weer te geven dat het katholieke geloof op Oosteind vroeger anders beleefd en beleden werd dan anno 1991.

Vooraf na de zestiger jaren kwamen de veranderingen revolutionair op ons af.

Ik wil zeker het geloof van vroeger hiermee niet veroordelen, alles in onze maatschappij is aan verandering onderhevig. Laat mij het maar op de gulden middenweg houden.

Kees Gabriëls.



De school in Oosteind.

## SINT JAN

Omdat ik geboren ben tegenover de beroemde Sint Jans kerk in Gouda en nu woonachtig ben in de nabijheid van Sint Jan de Doper in Oost-eind, iets over Sint Jan.

De geboortedag van Johannes de Doper is 24 juni. In tal van Nederlandse namen is dit terug te vinden.

Het Sint Janskruid (*Hypericum perforatum*) dankt zijn naam aan het feit dat zij op 24 juni bloeit. De legende wil dat deze plant voor het eerst bloeide op het graf van Johannes de Doper, die op aandrang van de vrouw van Herodes werd onthoofd nadat eerst zijn tong met naalden was doorboord.

De tongvormige blaadjes lijken ook doorboord. Het zijn echter met etherische olie gevulde bladdeeltjes. Die olie is een merkwaardige stof, die pas werkzaam wordt als een dier, dat teveel van deze stof binnen gekregen heeft, in het zonlicht blijft. Het dier zal dan ziek worden.

Er staat mooi Sint Janskruid langs het Kerkepad. Hier is ook de tweede benaming te vinden n.l. het Sint Jans lot.

Worden bomen of heesters door insekten zo beïnvloed, dat ze veel blad moeten missen, dan lopen omstreeks Sint Jan de slapende knoppen uit. Bij de elzen en eiken langs het Kerkpad gebeurt dit ook regelmatig.

Het Sint Jansvuur.

Dit is eigenlijk terug te voeren op de heidense Midzomer feesten. Het diende om de zonnwende te versterken.



De Sint Jans vlinder.  
Bloedvlek vlinder, de naam spreekt voor zichzelf.

Tenslotte nog een weerspreuk.  
Regent het op Sint Jan, dan regent het veertien dagen lang.

Zo is ons Kerkepad, dat tot stand kwam door de ruilverkaveling, meer dan alleen een plaats waar honden uitgelaten worden.

Een Hollandse import Brabantse,  
R.Koolwijk-Brouwer.

### INHOUDSOPGAVE :

	pagina
1. Voorwoord Dhr. M.M. Meester.	1.
2. Vijf jaar heemkunde op Oosteind Dhr. J. Sibon.	2.
3. Onstaan van de Groenendijkse haven Dhr. C. Leijten.	3.
4. De molen van Oosteind Dhr. V. J. G. van Gorp.	7.
5. Een landweg Mevr. J. Schoenmakers-Oomen.	18.
6. De Berkensteert Mevr. J. Laurijsen-De Wit.	22.
7. De Oosteindse school in vroeger dagen Mevr. A. Luijks-Bastiaansen.	24.
8. Het kerkelijke- en sociale leven Dhr. C. Gabriëls.	26.
9. Sint Jan Mevr. R. Koolwijk-Brouwer.	31.

